

LEI

WAGENINGEN UR

Ontwikkeling landbouwprijzen en enkele gevolgen

Kees de Bont, Jan Bolhuis en Walter van Everdingen

Oktober 2007

Inleiding

Deze notitie, opgesteld aan de hand van een aantal vragen van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), gaat in op de volgende aspecten.

1. ontwikkeling van de landbouwprijzen van belangrijke producten;
2. achtergronden van prijsontwikkelingen;
3. verwachtingen op korte/ midden- en lange termijn;
4. effecten van prijzen voor de landbouw
5. effecten van prijzen voor de consument
6. invloed van de overheid op prijzen.

Samenvatting

Enkele landbouwproducten, zoals graan en melk, zijn de laatste tijd sterk in prijs gestegen, maar prijsstijging is geen algemeen verschijnsel. Biggen en vleesvarkens zijn bijvoorbeeld in prijs gedaald. De prijsstijging van granen en melk doet zich niet alleen in Nederland voor, maar wereldwijd. De ontwikkelingen worden in toenemende mate door de marktsituatie bepaald. Deze markt is onevenwichtig, onder invloed van toenemende vraag van voedsel in Azië en een toenemende vraag naar biobrandstoffen. Ook is er sprake van een kleiner aanbod door tegenvallende oogsten.

Voor de korte termijn mag verwacht worden dat de prijs van graan en melk hoog blijft of verder aantrekt. Op middellange en langere termijn zal de marktwerking naar verwachting leiden tot een groter aanbod en een nieuw evenwicht, met prijsaanpassingen tot gevolg.

De hogere opbrengstprijzen leiden voor de betreffende landbouwbedrijven direct tot hogere opbrengsten en hebben een positief effect op de inkomens. Anderzijds leidt het ook tot hogere voerprijzen en –kosten bij andere bedrijven. In de varkens- en pluimveehouderij heeft dat een substantiële invloed op het inkomen.

De boerenprijs maakt over het algemeen maar een klein deel uit van de prijs die de consument betaalt. Ook wordt er in de keten vaak gewerkt met contracten, waardoor de prijsverhoging niet direct aan de consumenten worden doorgegeven. Tot september is er geen sprake van een gemiddelde prijsstijging van de voedingsmiddelen (CBS). Wel zijn er verschillen tussen de productgroepen; melk, kaas en eieren en brood en graanproducten zijn duurder geworden en groenten, aardappelen, fruit, vlees en vis goedkoper. De verwachting is dat de komende maanden de prijzen die consumenten betalen, zullen oplopen.

1. Prijsontwikkelingen belangrijke producten

Prijsstijgingen niet voor alle producten

Voor enkele landbouwproducten kan de laatste tijd een beduidende stijging worden waargenomen. Het is echter geen algemeen verschijnsel. Producten met een forse stijging zijn allereerst de granen (vanaf de zomer van 2006 en in versterkte mate in 2007) en hieraan verwante 'commodities' (oliezaden). Deze hogere prijzen voor deze producten leiden tot ook een stijging van de veevoederprijzen (mengvoeders). Vanaf de zomer van 2007 stijgen ook de door de melkveehouders ontvangen melkprijzen. Eerder stegen al de prijzen van enkele zuivelproducten (vooral poeders) zeer sterk. Prijsstijgingen van voor de uitbetalingsprijs van melk belangrijkere zuivelproducten (kaas, verse producten en boter) kwamen later en zijn tot dusver (nog) minder fors. Ook zijn de prijzen van wei- en melkpoeder inmiddels alweer aanzienlijk gedaald ten opzichte van het hoge niveau afgelopen voorjaar.

Voor de meeste andere landbouwproducten (bijvoorbeeld rund- en varkensvlees, aardappelen) echter is in 2006 en 2007 geen 'vaste stijgende lijn' in de prijsontwikkelingen aan te geven. Vraag-, aanbod- en prijsontwikkelingen zijn voor dergelijke producten veelal cyclisch. Voor producten uit de tuinbouw kunnen de aanbod/ vraagverhoudingen op korte termijn zodanig aan verandering onderhevig dat de prijzen sterke schommelingen laten zien. Voor deze producten kan niet gesproken worden van een bepaalde (stijgende) tendens in de prijsontwikkeling. Wel kan onder invloed van de wereldwijd in het algemeen gunstige conjunctuur de toenemende vraag naar producten positief zijn voor de prijsniveaus.

Met enkele figuren wordt de ontwikkeling van de prijzen van verschillende producten (tarwe, melk, varkens, vleeskuikens, vleesvarkensvoer en legmeel) in 2005, 2006 en 2007 zichtbaar gemaakt (zie bijlage 1).

Wereldwijd

De prijsstijgingen voor vooral granen en ook zuivelproducten zijn een wereldwijd verschijnsel. De oorzaken zijn vooral ook internationaal (zie 2 en 3). Voor zover er verschillen in prijsontwikkelingen tussen de EU en de wereldmarkt zijn, hebben deze mede te maken met de veranderingen in de koersverhouding tussen de US dollar en de euro. Door de verzwakte dollar zijn de prijsstijgingen in euro minder hoog. Door de gestegen prijzen op de wereldmarkt is de EU overgaan tot het op 0 zetten van exportrestituties voor onder meer granen en zuivel. Hierdoor zijn de prijsverschillen tussen de EU- en de wereldmarkt grotendeels weg gevallen voor deze producten.

Prijzen voor boeren

Voor een belangrijk deel betreffen de producten die in prijs zijn gestegen onbewerkte en onverwerkte producten (commodities). De ontwikkeling van de prijs op de internationale markt vertaalt zich vrij direct in de ontwikkeling van de prijs die de boer (teler) ontvangt na levering aan de handel (particulier of coöperatief). De producten worden geleverd na de oogst, soms na enige maanden opslag. De door de teler ontvangen prijs is veelal de dan geldende marktprijs (beursprijs) of bij deelname aan een pool een 'doorsnee' prijs van het afzetseizoen. In beperkte mate worden al voorafgaande aan de oogst prijzen vastgelegd; prijscontracten in de graansector zijn, althans tussen de telers en de aankopende handel, een uitzondering. Prijscontracten bestaan wel verder in de keten tussen de handel en de verwerkende industrie, bijvoorbeeld maalderijen en brouwerijen

Voor de vertaling van de stijging van de prijzen van verwerkte producten naar de door de boer ontvangen prijs moet met verschillende aspecten worden rekening gehouden. De

uitbetalingprijs van melk is het resultaat van de prijzen van een in beginsel vrij breed assortiment melk- en zuivelproducten dat de zuivelonderneming kan produceren. Tussen de zuivelondernemingen bestaan hierin verschillen, evenals in de markten (Nederland, EU, derde landen) die zij bedienen. Vaak worden in de afzet van de zuivelondernemingen richting retail afspraken zijn gemaakt over levering tegen vaste prijzen gedurende een periode die kan oplopen tot een half jaar. Hierdoor kunnen de prijsstijgingen voor de melkveehouder achterlopen op de prijsstijgingen op de productmarkten. Verder krijgt de melkveehouder naast zijn directe uitbetaling na levering, aan het eind van het jaar vaak nog een nabetaling. Bij een goed resultaat van de zuivelverwerkers door de hogere prijzen die bij de retail kunnen bedingen, kan deze nabetaling voor een hogere gemiddelde jaarprijs zorgen dan dat nu uit de maandprijzen blijkt.

2. Achtergronden van prijsontwikkelingen

Algemene kenmerken van landbouwprijzen

Prijzen van landbouwproducten blijven in het algemeen en gemeten over een langere termijn achter bij de algemene prijsontwikkeling, of anders gezegd landbouwprijzen zijn niet inflatiebestendig (zie analyses in Van Bruchem en Silvis (red) 2007¹). Belangrijkste reden is de trendmatig hoge toename van de productiviteit in de landbouw (hogere productie per werkzame persoon in de landbouw en ook per hectare en per dier, door kennis en onderzoek, mechanisatie, meer inputs als kunstmest etc.). Daarnaast is ook de organisatie van de markt een oorzaak: het grote aantal aanbieders van landbouwproducten, dus het ontbreken van een monopolistische macht. Landbouwprijzen kunnen bovendien sterk fluctueren onder invloed van veranderingen in (vooral) het aanbod. De vraag is inelastisch (voedsel is een eerste levensbehoefte, maar een lagere prijs leidt niet of nauwelijks tot meer consumptie). Bij een krap aanbod kunnen de prijzen vrij snel fors stijgen, bij een overaanbod sterk dalen.

Functie van het GLB

Landbouwbeleid, zoals het GLB, heeft vrij lange tijd de functie vervuld om landbouwprijzen (althans van een aantal belangrijke producten zoals granen, suiker, melk en rundvlees) te stabiliseren op een niveau dat wenselijk was voor de agrarische producenten en voor consumenten. Door de prijsstabilisatie voor een aantal genoemde producten zouden ook de prijzen van andere producten minder schommelen was de bedoeling. Dit beleid is, mede door de randvoorwaarden in handelspolitiek en budgettair opzicht, niet duurzaam gebleken en is daarom en om andere redenen (milieu, landschap e.d.) in de loop van de afgelopen decennia bijgesteld. Door deze aanpassingen, in feite de afbouw van prijsstabiliserend beleid waarin ook voorraden een functie vervulden, is er ruimte ontstaan voor meer prijsfluctuaties.

Huidige ontwikkelingen

Dat er nu ‘door de markt gebruik is gemaakt van deze speelruimte’ (vooral voor granen, zie 1) heeft ook andere oorzaken:

- Een sterk toenemende vraag naar voedsel in Azië, vooral in China en India. Azië herbergt een groot deel – bijna tweederde - van de wereldbevolking en kent, althans in de grootste landen, een sterke economische groei, waarbij het consumptiepatroon verandert. Vlees en zuivel worden, zoals in het Westen, meer gemeengoed. Deze producten vergen meer landgebruik voor veevoer dan bij een traditioneel plantaardig menu (rijst e.d.) nodig is.

¹ Cees van Bruchem en Huib Silvis (red.) *Trends of beleid? Structurele veranderingen, prijsontwikkelingen en beleidswijzigingen in de agrosector*, rapport in voorbereiding

- Tegenvallende oogsten in enkele werelddelen in 2006 en of 2007 (Australië door droogte, de EU door warmte en droogte in 2006 en in 2007 door een droog voorjaar gevolgd door een natte zomer, de VS en ook het Verre Oosten met overstromingen e.d.);
- De toegenomen vraag naar energie (brandstoffen) in combinatie met de wens het broeikaseffect (CO₂-uitstoot) te verminderen en om minder afhankelijk te worden van de (invoer van) minerale energiedragers zoals aardolie, gas en steenkool, heeft in een aantal landen de productie van biobrandstoffen een belangrijke impuls gegeven. Hierbij heeft de prijsstijging van (onder meer) aardolie in de laatste jaren (vanaf 2000, zie ook tabel 1) het verder economisch mogelijk gemaakt om landbouwproducten hiervoor in te zetten. Gronden die tot voor kort in gebruik waren voor productie van veevoer, worden nu soms ingezet voor productie van energie. In veel landen wordt hierbij nog wel een subsidie of fiscale faciliteit door de overheid gegeven om te kunnen concurreren met de minerale energiedragers.

Geconstateerd kan worden dat de productie van granen e.d. en van zuivel momenteel de groeiende vraag niet kan bijbenen, waardoor de prijzen in vrij korte tijd sterk zijn gestegen. Op enige termijn kan de situatie echter veranderen. Hierop wordt hierna verder ingegaan.

3. Verwachtingen op korte/ midden- en lange termijn

Kortere termijn

Voor de granen e.d. zal naar verwachting het hoge prijsniveau aanhouden gedurende het tot de zomer van 2008 lopende marktseizoen 2007/08. Of de prijzen in dit afzetseizoen nu al een recordhoogte hebben bereikt is meer een kwestie van speculatie dan op basis van analyses kan worden vastgesteld. De omvang van de dan te verwachten oogst zal bepalend zijn voor de vraag of en in hoeverre de prijzen daarna op het hoge niveau gehandhaafd blijven. Het niet toepassen van de braaklegregeling in de EU in 2007/08 kan leiden tot een grotere oogst, maar meer van invloed zullen zijn de groei- en oogstomstandigheden. Dat geldt niet alleen binnen de EU, maar ook er buiten. De invloed van de EU op de wereldmarkt van granen (tarwe, voergranen, excl. rijst) is met een exportaandeel van 5-10% en een productieaandeel van ruim 15% over de afgelopen jaren vrij bescheiden. Afhankelijk van de graanprijsontwikkeling en die van oliezaden e.d., zoals soja en koolzaad, zal ook het prijsniveau van de mengvoeders voorlopig hoog blijven. Voor de komende maanden kan op basis van de actuele hoge graanprijzen nog verdere stijging van de mengvoederprijzen worden verwacht.

Voor de prijzen van melk en zuivel kan de besluitvorming in de EU over de omvang van de quota een belangrijke invloed hebben. Naarmate de quota verder worden uitgebreid wordt de schaarste in de markt weggenomen en kunnen de prijzen gaan dalen. Hierbij is wel de vraag hoe snel melkveehouders zullen reageren op de marktmogelijkheden; het beperkte aanbod van melkvee kan op kortere termijn een rol spelen. In diverse landen zijn de prijzen van melkkoeien al sterk gestegen. Blijft een quotumverruiming uit (althans meer dan 0,5% per jaar die al is besloten), dan mag vooreerst een hoog prijsniveau worden verwacht. Ook hier speelt de invloed van de productieontwikkeling in andere werelddelen. De invloed van de EU op de wereldzuivelmarkt is met een exportaandeel en een productieaandeel van beide ongeveer 25-30% groter dan bij de granen.

Middellange termijn

Binnen enkele jaren mag een reactie van producenten op een hoger prijsniveau worden verwacht. Hogere opbrengstprijzen lokken investeringen in productie-uitbreiding in de

landbouw en aanverwante bedrijven (agribusiness), toepassing van nieuwe technologieën, meer en intensiever gebruik van grond e.d. uit. Wereldwijd is er in veel landen, denk bijvoorbeeld ook aan Midden- en Oost-Europa, nog een grote potentiële ruimte om de productie op te voeren. De huidige productieniveaus per hectare en per dier zijn immers, vergeleken met die in de ‘oude EU’, nog erg laag.

Langere termijn

Op basis van de tijdens de afgelopen maanden door instanties uitgebrachte marktverkenningen^{2 3} kan het volgende worden gesteld:

- De prijzen van landbouwproducten kunnen de komende tien jaar boven de historische evenwichtsniveaus blijven als gevolg van verhoogde vraag naar graan voor de productie van biobrandstoffen en de huidige lage productvoorraden van granen (FAO/ OECD);
- Door de gestegen vraag naar biobrandstoffen stijgt vooral de vraag naar granen, suiker, oliezaden en plantaardige oliën;
- Door deze vraag nemen de prijzen van veevoedergrondstoffen ook toe. Niet alleen de prijzen van gewassen, maar ook de prijzen van dierlijke producten zullen hierdoor hoger zijn;
- De prijzen kunnen beïnvloed blijven worden door incidentele factoren als dierziekten en extreme weersomstandigheden.

Tabel 1 Enkele prijzen en prijsverwachtingen van FAO/ OECD

	Gemiddeld 2001-2006	2006/07 (schatting)	2016/17 (forecast)
Tarwe (\$/ton)	152	204	183,2
Voergraan (\$/ton)	103,6	140,4	138,2
Oliezaden (\$/ton)	266	289,8	299,6
Suiker, ruw (\$/ton)	217,6	253,5	242,2
Rundvlees (\$/ton)	2820	3036	2977
Varkensvlees (\$/ton)	1349	1414	1423
Pluimveevlees (\$/ton)	1418	1409	1775
Boter (\$/ton)	1559	1865	2226
Kaas (\$/ton)	2313	2728	3073
Mager melkpoeder (\$/ton)	1857	2349	2517
Aardolieprijzen (\$/ barrel)	34,18 (gemiddeld 2001-05)	65,22 (2006)	60,85 (2016)
Euro/ US dollar	0,93 (gemiddeld 2001-05)	0,80 (2006)	0,77 (2016)

Bron: OECD en FAO secretariaten

De tabel wijst er op dat de geschatte prijzen (in \$/ton) van de meeste producten momenteel (2006/07) duidelijk hoger zijn dan in de afgelopen jaren; hierbij zij overigens opgemerkt dat de feitelijke marktprijzen in 2006/07 nog hoger zijn dan de ingeschatte. Op langere termijn (2016/17) zullen de prijzen van de meeste plantaardige producten wat lager dan het huidige (ingeschatte) niveau uitkomen, maar voor de dierlijke producten lijkt een verdere stijging mogelijk.

Wat betreft de aardolieprijzen is niet uitgegaan van een verdere stijging na 2006 en 2007. Voor de EU is van belang van welke koersverhouding euro/\$ is uitgegaan (zie tabel). Kennelijk wordt niet uitgegaan van enig herstel van de dollar, de huidige, de laatste weken verzwakte dollarwaarde is ongeveer 0,7 ten opzichte van de euro. FAPRI gaat wel uit van een

² OECD-FAO Agricultural Outlook 2007-2016

³ EC, Agricultural commodity markets Outlook 2007-2016, A comparative analysis of projections published by OECD and FAO, FAPRI, USDA en European Commission (EC).

zwakkere dollar dan FAO/ OECD. Dit verklaart mede waarom FAPRI voor 2016 bijvoorbeeld voor tarwe en rundvlees hogere prijzen (in dollar) inschat dan FAO/ OECD. Voor enkele andere producten, zoals varkens- en pluimveevlees, komt FAPRI wel lager uit dan FAO/ OECD, maar de absolute verschillen zijn vrij gering en de trends zijn vrijwel gelijk: hogere prijzen op middellange termijn dan gemiddeld over de afgelopen vijf jaren.

4. Effecten van prijzen voor de landbouw

De prijsontwikkeling van (bepaalde) landbouwproducten kan voor de sector zelf verschillende gevolgen hebben:

- (a) Kostenstijging voor andere bedrijven.
- (b) Signaal voor de prijs van andere producten
- (c) Prijzen van grond en productierechten
- (d) Inkomens van boeren.

(a) Kostenstijging voor andere bedrijven

Het eerst bedoelde effect betreft vooral de gevolgen van de prijzen van granen en oliezaden e.d. voor de prijzen van (meng)voeders. De (aankoop)kosten van voer zijn vooral in de intensieve veehouderij hoog ten opzichte van de opbrengsten; voor vleeskuikenbedrijven ca. 70%, bij leghennen ca. 60%, bij (gesloten) varkensbedrijven circa 50%. In de grondgebonden melkveehouderij zijn de betaalde voerkosten met 15% van de opbrengsten veel lager. Dit betekent dat de kostprijzen van vooral de intensieve veehouderijbedrijven duidelijk een stijging ondervinden van de gestegen prijzen van granen, andere plantaardige producten en daardoor de aangekochte veevoeders. Op (middel)lange termijn moet dit vertaald worden in hogere prijzen van de veehouderijproducten. FAO en OECD gaan hier ook van uit.

De veranderingen van de prijzen van graan vertalen zich niet een op een in de prijzen van mengvoeders. Veevoerfabrikanten kunnen kiezen uit verschillende ingrediënten, waaronder veel rest- en bijproducten, om de qua prijs en kwaliteit op dat moment optimale samenstelling te maken. Afhankelijk van de voor de dieren voedertechisch vereiste samenstelling kan het effect verschillen; de pluimveevoeders bevatten meer graan dan de varkens- en rundveevoeders. Een graanprijsstijging met 10% leidt er toe dat de mengvoerprijzen met ruwweg de helft (5%) stijgen (de in het verleden door de hervorming van het GLB doorgevoerde daling van de graanprijs leidde ook tot een minder dan evenredige daling van de voerprijzen; op de voerprijzen hebben ook transport- en verwerkingskosten invloed, waarvan de ontwikkeling in beginsel los staat van de prijzen van de grondstoffen). De voerprijsstijging kan overigens ook in de tijd achterlopen op de graanprijsstijging, omdat de mengvoerindustrie zich via termijncontracten al op een bepaalde prijs heeft ingedekt.

Binnen de veehouderij kunnen de verhoudingen tussen intensieve bedrijven, met geen of weinig grond, en de extensieve(re) bedrijven veranderen door de hogere prijzen van graan e.d. De extensieve bedrijven die geen of weinig voer aankopen, zijn in het voordeel: zij zien alleen een stijging van de prijs van hun eindproduct (vlees, eieren, melk), terwijl de intensieve bedrijven eerst maar moeten zien of de hogere voerprijzen worden goedge maakt. Gezien de (nu zich voordoende) faseverschillen in de prijsstijging van plantaardige producten ten opzichte van de dierlijke producten levert dat een nadeel op voor de intensieve bedrijven. Extensieve bedrijven kunnen in beginsel bovendien, eventueel tijdelijk, kiezen voor het vermarkten van hun gewassen (tegen de dan geldende hogere prijzen) in plaats van het te gebruiken als veevoer op het eigen bedrijf. Dat zal echter slechts bij uitzondering gebeuren is de indruk; het stilleggen van een veehouderijtak is een vrij vergaande beslissing.

(b) *Signaal voor de prijs van andere producten*

Het hier bedoelde spil- of signaaleffect kan sterker zijn naarmate het product belangrijker is in de landbouwstructuur. Zo zal een verandering van de prijs van granen, die in de EU circa 30%, van de oppervlakte landbouwgrond (op de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven in de EU gemiddeld ca. 60%, in Nederland 20 tot 25%) innemen meer effect hebben dan een verandering in de prijs van een 'klein gewas' als bijvoorbeeld vlas of bloemkool.

De (te verwachten) prijs van graan en daarmee het te verwachten saldo van graan is een referentie voor de prijs en het saldo die een teler wenst te ontvangen voor andere gewassen. Dit speelt vooral een rol bij de vaststelling van contractprijzen voorafgaande aan het teeltseizoen. Hogere graanprijzen van graan in afzetjaar x leiden dan tot hogere contractprijzen in jaar x+1.

De hier bedoelde contractprijzen gelden voor onder meer (akkerbouwmatige) groenten voor de conservenindustrie en voor graszaden. Daarnaast mogelijk ook voor de prijs van teelt van voedergewassen (snijmaïs e.d.) op jaarbasis door akkerbouwers. Of de contractprijzen voor de teelt van consumptieaardappelen al direct door de gestegen graanprijzen worden beïnvloed is minder duidelijk; door de (duidelijk hogere) saldi van de aardappelteelt en de vruchtwisselingeisen is de relatie met de graanprijs minder sterk.

(c) *Prijzen van grond en productierechten*

Door hogere prijzen (en saldi per hectare) van landbouwproducten kunnen landbouwers een hogere prijs bieden bij de aankoop van grond. Gezien de structuur van de landbouw in Nederland zijn (waar het gaat om grondgebonden producten) vooral melk voor de veehouderij en aardappelen (en andere vrije gewassen, zoals uien, bloembollen) voor de akkerbouw hierbij bepalend⁴. Omdat de veehouderij meer dan de helft van de cultuurgrond benut, vooral voor melkveehouderij, heeft deze tak in de landbouw in beginsel meer invloed op de grondprijs dan de akkerbouw. Regionaal kunnen hierin wel verschillen gelden, waarbij ook de tuinbouw in sommige gebieden bepalend kan zijn, of tenminste een invloed kan hebben. Wat betreft de akkerbouw geldt dat graan qua oppervlakte (circa 200.000 ha ofwel 10% van de landbouwgrond) weliswaar wel omvangrijker is dan de (totale) aardappelteelt (circa 170.000 ha, incl. poot- en zetmeelaardappelen), maar graan levert minder productiewaarde en lagere saldi per hectare. Door de hogere graanprijs en het spil- of signaaleffect kan de 'bodem' in de grondmarkt mogelijk wel wat hoger komen te liggen.

Hogere prijzen en saldi van landbouwproducten kunnen (op enige termijn) tot gevolg hebben dat de pachtprijzen worden verhoogd; de nieuwe spelregels wat betreft de pachtnormen laten dit toe (artikel Luijt en Voskuilen, Agrimonitor, september 2007⁵).

Hogere melkprijzen kunnen leiden tot hogere prijzen van melkquota. Hierbij geldt dat er vanaf 2006 een forse daling van de quotaprijzen is ingezet als gevolg van de in steeds grotere mate door de melkveehouders onderkende mogelijkheid van afschaffing van de quotering in 2015, of mogelijk eerder en de ont koppeling van de melkpremie. Die quotumprijzdaling is dus niet veroorzaakt door de melkprijs, die tot de zomer van 2007 vrij stabiel was. De laatste maanden laat de quotumprijs een (beperkt) herstel zien (van ongeveer 17 naar 20 eurocent per % vet), mogelijk mede als gevolg van het fors stijgen van de melkprijs. Met de stijgende melkprijs kan de terugverdientijd van de investering in quotum duidelijk worden verkort.

⁴ Uit onderzoek blijkt dat de agrarische grondprijzen in Nederland ook in belangrijke mate door niet-agrarische factoren worden bepaald, waaronder de verwachtingen op termijn over de bestemming van de grond (J. Luijt, LEI, 2002, Grondmarkt in segmenten, rapport 4.02.01).

⁵ Ontwikkeling van het pachtareaal en pachtprijzen.

(d) Inkomens van boeren

De prijsstijgingen hebben (zie 1) vooralsnog vooral betrekking op granen, oliezaden e.a. en op melk. In relatie hiermee een korte beschouwing van de inkomenseffecten per type bedrijf. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de effecten voor het kalenderjaar 2007 en de effecten bij een continuatie van de hogere prijzen.

Akkerbouw

De gevolgen van de hogere graanprijs zijn voor het inkomen van de Nederlandse *akkerbouwbedrijven* vrij beperkt (granen zorgen gemiddeld voor ruim 10% van de opbrengsten). Het positieve effect van een bijvoorbeeld in 2007 25% hogere graanprijs komt uit op gemiddeld ongeveer 4.500 euro (zie tabel 2). Met het eerder besproken spil- of signaaleffect naar andere producten kan het positieve effect nog enigszins hoger worden. Dat zou dus kunnen gelden wanneer opbrengsten, prijzen en kosten voor het overige onveranderd blijven voor de akkerbouw. Voor de inkomensvorming zijn met name de opbrengsten van aardappelen, uien en bieten belangrijk.

Het aangegeven positieve effect van de hogere graanprijs e.a. kan in 2007 teniet worden gedaan door lagere prijzen van het voor de meeste akkerbouwbedrijven belangrijkere product aardappelen. In 2006 leverde de droge warme zomer een relatief hoge aardappelprijs op, zowel voor poot- als consumptieaardappelen. In 2007 zijn de prijzen lager dan vorig jaar. Voor zetmeelaardappelen mag echter bij een (structureel) hogere graanprijs ook een hogere uitbetalingprijs worden verwacht. Het effect op het inkomen van hogere contractprijzen voor conservengewassen en graszaad zal in 2007 naar verwachting beperkt zijn, mede omdat door de sterk wisselende weersomstandigheden (droog voorjaar, natte zomer) deze teelten in veel gevallen minder geslaagd zijn dit jaar.

Bij akkerbouwers in andere West-Europese landen vormen granen een belangrijker onderdeel van het bouwplan. De positieve bijdrage aan het inkomen zal daar dan ook groter zijn dan in Nederland.

Melkveehouderij

Het inkomen van *melkveehouders* kan door een stijging van de melkprijs duidelijk stijgen. Mocht de melkprijs op jaarbasis bijvoorbeeld 20% ofwel 6 eurocent hoger worden (dit is ongeveer het niveau van de laatste maanden ten opzichte van vergelijkbare maanden in 2005 en 2006) dan levert dat bij een gemiddelde jaarproductie van 500.000 kg een stijging van de opbrengsten op van ca. 30.000 euro. Een prijsstijging van aangekocht voer van bijvoorbeeld (ook) 20% levert een kostenstijging op van ca. 7.000 euro (hierbij is naast de aankoop van mengvoer ook rekening gehouden met enkelvoudige voeders, bijvoorbeeld bierbostel). Het netto voordeel komt dan uit op circa 23.000 euro (uitgaande van gelijke prijzen en kosten van andere producten en inputs). Bij een prijsstijging van het voer met 30% (en dus een voerkostenstijging van ruim 10.000 euro) resteert nog een voordeel van ca. 20.000 euro.

Voor het lopende kalenderjaar 2007 moet er wel mee rekening worden gehouden dat de prijsstijging van melk 'slechts' de tweede helft van het jaar betreft (dus een positief effect heeft van circa 15.000 euro) en de voerkostenstijging het gehele jaar; daarmee komt het positieve effect voor 2007 per saldo op minder dan 10.000 euro en zal ook begin 2008 nog een positief effect te verwachten zijn.

De prijsstijging van de boerenmelk is in de meeste omliggende landen eerder in gang gezet dan in Nederland. Ook is de stijging tot nu toe wat forser. Het productenpakket wijkt ook af: in Duitsland is melkpoeder bijvoorbeeld belangrijker dan in Nederland en juist poeder is sterk in prijs gestegen.

Intensieve veehouderij

Voor *intensieve veehouders* is, zolang de prijzen van vlees en eieren nog niet meegaan in prijsstijging, het nadeel van de prijsstijging van de granen e.a. aanzienlijk. De invloed van 1% stijging van de prijzen van mengvoer voor varkens en pluimvee bedraagt per gemiddeld bedrijf enige duizenden euro (zie De Bont en van der Knijff, 2006⁶, bijlage 2, zie ook tabel 2). Bij een prijsstijging van 20% (zie figuren in de bijlage als indicatie voor de ontwikkeling) kan de kostentoeename per jaar oplopen tot ruim 30.000 euro voor vleesvarkensbedrijven en zelfs meer dan 100.000 euro voor de bedrijven met vleeskuikens. Zolang er geen (relatieve) schaarste aan de intensieve veehouderijproducten is op de EU-markt, wordt deze voerkostenstijging niet goed gemaakt door hogere opbrengstprijzen.

De situatie op de *varkensmarkt* in 2007 (zie figuur), met lage prijzen van vleesvarkens en vooral van biggen, is hiervan een voorbeeld. Vooral de fokvarkensbedrijven worden door de hogere voerkosten en de daling van de biggenprijzen dit jaar met een aanzienlijke inkomensdaling geconfronteerd. Voor vleesvarkenshouders leiden de lagere opbrengstprijzen in 2007 ten opzichte van 2006 en de voerkostenstijging ook tot een inkomensdaling. Deze wordt wel getemperd door de lagere uitgaven vanwege de lagere biggenprijs.

Voor de producten van de *pluimveehouderij* (eieren en vooral vleeskuikens) is de marktsituatie en de prijsontwikkeling momenteel wel duidelijk gunstiger, na eerdere perioden met lage prijzen, waardoor de productie is ingeperkt (cyclische ontwikkelingen). Voor vleeskuikenhouders kan het inkomen in 2007 per saldo dan ook hoger zijn dan in 2006. Dat jaar was overigens wel een zeer slecht jaar, met gemiddeld een negatief inkomen. In de legsector zullen de hogere voerkosten min of meer worden gecompenseerd door de hogere eierprijzen. Voor de scharrelsector speelt dat in iets mindere mate dan voor de kooisector, onder andere door de lagere contractprijzen.

Zoals al is opgemerkt kunnen de hogere opbrengstprijzen in de pluimveehouderij een uitbreiding van de productie uitlokken. De inkomenspositie in 2007 is dan niet van structurele aard. Wel zal, uitgaande van de FAO/ OECD analyses, de prijs van de (intensieve) veehouderijproducten in de toekomst door de hogere voerkosten gemiddeld hoger uitkomen dan bij de lagere voerprijzen in het verleden.

Voor de intensieve veehouderij moet bij het voorgaande nog in acht worden genomen dat de afzetkosten van mest na de stijging in 2006 verder zullen toenemen in 2007.

De prijsverhogingen van het voer werken voor de Nederlandse veehouders sterker door dan bij veel van hun Europese collega's. In Denemarken en Duitsland wordt het voer bijvoorbeeld vaker verbouwd op de bedrijven zelf. De interne verhoudingen veranderen dan wel, maar voor het bedrijfsresultaat heeft de prijsverhoging dan geen invloed.

Tabel 2 Invloed van 1% prijswijziging op het inkomen (euro/bedrijf)

Product	Melk	Big	Vlees- varken	Ei	Vlees- kuiken	Graan	Meng voer
Bedrijfstype							
Melkveebedrijven	1.600	-5	50			3	-250
Fokvarkensbedrijven		3.700					-1.950
Vleesvarkensbedrijven		-700	4.700				-1.700
Gesloten varkensbedrijven		480	5.400				-2.800
Leghennenbedrijven				6.300			-3.050
Vleeskuikenbedrijven					8.800		-5.450
Akkerbouwbedrijven						175	

⁶ Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2006, rapport 1.06.04

5. Effecten van prijzen voor de consument

De prijzen van voedingsmiddelen (als totale groep) voor de consument zijn in de periode 2000-2006 met bijna 10% gestegen (CPI, bron CBS). Hiermee blijven de voedingsmiddelen als groep achter bij het inflatiecijfer (circa 16% vanaf 2000). Deze beperkte prijsstijging is mede een gevolg geweest van de 'supermarktoorlog' van de afgelopen jaren. Ook over een langere periode gemeten blijft de prijs van voedingsmiddelen echter achter bij de inflatie, zelfs in sterkere mate. De relatief hoge productiviteitswinst van de landbouw is zo doorgegeven in lagere prijzen voor de consumenten. In reële termen zijn landbouwproducten sinds 1950 ongeveer 70% goedkoper geworden (Van Bruchem en Silvis, 2007, id.). De prijzen van landbouwproducten zijn vanaf 1950 met 130% toegenomen, wat veel minder sterk is dan de consumptieprijzen van voedingsmiddelen (430%) en de inflatie (650%).

Gedurende 2007 zijn de consumentenprijzen van het totale voedingsmiddelenpakket zoals het CBS⁷ dat berekent, slechts weinig hoger dan in 2006. In september lag de prijs 0,1% boven het niveau van september vorig jaar. Binnen het segment zijn wel verschillen waarneembaar tussen de productgroepen. De hogere prijzen voor de groepen 'melk, kaas en eieren', 'oliën en vetten' en 'brood en graanproducten' worden gecompenseerd door lagere prijzen van onder andere groenten en aardappelen, fruit, vis en vlees.

Het aandeel van de door de boer ontvangen prijs in de prijs die de consument betaalt, is in de loop van de jaren afgenomen. Dat aandeel bedraagt gemiddeld nog circa 20% (in 1997 was het nog 22%), maar wisselt sterk per product afhankelijk van de activiteiten (handel, al dan niet be- of verwerking e.d.) na de levering door de boer. Zo is het 'boerenaandeel' in de broodprijs veel lager dan in de prijs van consumptiemelk. Waar het gaat om het aanduiden van het effect voor de consument van de hogere landbouwprijzen, moet er verder mee worden rekening gehouden dat het aandeel van de voeding- en genotmiddelen in de totale gezinsuitgaven door en als teken van de welvaartsstijging geleidelijk is afgenomen tot momenteel ongeveer 15%.

Voor de relatie boer-consument wat betreft de prijzen van producten gelden verder onder meer de volgende punten (zie De Bont et al., 2000⁸ en Bunte et al., 2003⁹):

- bij dalende prijzen af-boerderij worden deze maar in beperkte mate via de opvolgende schakels doorgegeven aan de consument. Supermarkten zijn geneigd om de prijzen van producten waar mogelijk stabiel te houden; veranderingen van de prijzen in de winkels kost geld (omprijzen) en moet met de consument worden gecommuniceerd. Prijsstijgingen in de fases voor de retailers hoeven daarom ook niet altijd tot hogere prijzen voor de consument te leiden. De detailhandel vlakt de prijsontwikkeling op consumentenniveau af, maar is niet ongevoelig voor prijsveranderingen elders in de keten;
- bij het toegenomen prijsverschil tussen boer en consument is er geen (sterke) toename van de winst van enige schakel. Bij de valorisatie van de producten zijn de kosten immers ook toegenomen;
- de marktmacht van iedere schakel is beperkt, er is op elk niveau in de kolom concurrentie. Hierbij kan de in de afgelopen jaren (ca. 2002 -2005) gevoerde 'oorlog' tussen de supermarktketens als bewijs gelden. Er zijn geen aanwijzingen voor misbruik van marktmacht door het grootwinkelbedrijf

⁷ CBS, PB07-068, 4 oktober 2007.

⁸ Prijzenswaardig, Prijzen en prijsopbouw in de agrokolom, rapport 3.00.01

⁹ Macht en Prijsvorming in Agrofoodketens, rapport 5.03.01

Hieraan kan nog worden toegevoegd dat de supermarktketens voor het zeker stellen van de dagelijkse levering aan hun vestigingen veelal werken op basis van contracten met leveranciers (groothandel, coöperaties e.d.). Voor een deel van de producten geldt dat in dergelijke contracten prijsafspraken zijn opgenomen voor bijvoorbeeld een aantal maanden. Dit zal gelden voor producten met in de regel een vrij stabiel prijsverloop zoals melk en zuivelproducten (tot dusver althans), maar niet voor bijvoorbeeld dagverse producten met een fluctuerende marktprijs (bijvoorbeeld groenten). Bedoelde prijscontracten voor bijvoorbeeld melk- en zuivelproducten verklaren mede waarom de zuivelcoöperaties vertraagd (ten opzichte van de eerdere prijsstijging van enkele zuivelproducten op de internationale markt) de uitbetalingprijzen aan de boer hebben verhoogd.

Tot dusver zijn, gezien de indexcijfers van het CBS, de hogere prijzen van landbouwproducten nog slechts in beperkte mate vertaald in hogere prijzen voor de consument. Naar verwachting zal dat in de komende maanden meer zichtbaar worden. De stijging van de prijzen van de voedingsmiddelenindustrie in augustus 2007 met 11% ten opzichte van dezelfde maand in 2006 wijst hierop (CBS, conjunctuurbericht 28 september 2007). Vermeld wordt dat vooral de prijzen van oliën, zuivel en groenten- en fruitconserven fors hoger zijn geworden.

6. Invloed van de overheid op prijzen.

EU

Voor een aantal ontwikkelingen in de prijzen kan gewezen worden op de invloed van het EU-beleid (GLB), zie ook onder 2. Zo vindt de prijsstijging voor de zuivel (en dus ook van de prijs van melk) een oorzaak in de quotering van de Europese melkproductie (vanaf 1984, met de laatste ruim 15 jaar een stabiele quotumomvang). De uitbreiding van de quota met 0,5% in 2006 (zal volgens de besluiten in 2003 ook in 2007 en 2008 het geval zijn) is kennelijk niet voldoende om de groei van de vraag in de EU en van buiten (export) bij te houden. Het sinds enige tijd op 0 zetten van de exportrestituties was bij een hoge wereldmarktprijs geen middel om de export en de prijsontwikkeling op de EU-markt af te remmen. In eerdere jaren zijn de voorraden (traditioneel kende de EU interventievoorraden van boter en mager melkpoeder) geruimd om opslagkosten te besparen. Nu de voorraden zijn verdwenen, heeft de EU geen marktstabiliserend instrument in handen, anders dan de quota verder te verruimen of op te schorten resp. af te schaffen. De prijsverlagingen vanaf 2003 en de daaraan verbonden premies (nu ontkoppeld) hebben de productie in de EU niet veel beïnvloed, behalve mogelijk in het Verenigd Koninkrijk.

Voor de granen is het beleid van de afgelopen jaren (ook) gericht geweest op het beperken/afbouwen van de voorraden die door de EU waren aangekocht. Bovendien werd door middel van braaklegregelingen (set aside), al vanaf het tweede deel van de jaren '80, een deel van de grond niet voor de graanproductie benut. In september 2007 is besloten de set aside maatregelen niet toe te passen in het komende teeltjaar. Verwacht wordt dat dit een toename van de EU-graanproductie oplevert van 10 tot 15 mln. ton, dus ruwweg 5%. De laatste jaren is onder invloed van de Kyoto-doelstellingen het beleid gericht op het benutten van biobrandstoffen geïntensiveerd. Dit betekent dat een toenemend deel van de geogste granen en ook van oliezaden hiervoor wordt benut. Naast graan en oliezaad wordt in vergisters ook de gehele plant van bijvoorbeeld snijmaïs gebruikt voor energiedoeleinden. In verschillende landen is hiervoor subsidie verleend, in Nederland ook op enige schaal. De stijgende animo en de budgettaire kosten hiervoor leidden in 2006 zelfs tot het tijdelijk stopzetten van de regeling.

Buiten de EU

Buiten de EU kennen landen als Brazilië en de VS al langer programma's om de productie van biobrandstoffen te bevorderen. Doelstelling van de VS was onder meer om de afhankelijkheid van de aardolie-invoer te verkleinen. Door de genoemde programma's wordt het aanbod voor de 'food and feed' markten beperkt. In de VS heeft is het beleid van de achtereenvolgende regeringen (Farm Bills) ook gericht op het tijdelijk of permanent uit productie nemen van landbouwgrond, mede om de landbouwprijzen (van granen e.d.) te ondersteunen. In Brazilië was de afzet van suiker(riet) richting de biobrandstoffen een alternatief ten opzichte van de lage prijzen voor suiker op de wereldmarkt.

Biobrandstoffenproductie neemt verder toe

In de eerder aangehaalde marktvooruitzichten van FAO en OECD wordt uitgegaan van een verdere toename van de productie van 'biofuels' in de komende jaren. In de VS zou het gebruik van maïs hiervoor verdubbelen van 55 mln. ton in 2006 naar 110 mln. ton in 2016. In de EU zou het gebruik hiervoor van tarwe, maïs en oliezaad naar ongeveer 45 mln. ton oplopen in 2016; in 2007 lag dat op circa 10 mln. ton. In China loopt het geschatte gebruik van maïs hiervoor op naar bijna 10 mln. ton, terwijl in Brazilië de al omvangrijke benutting van suikerriet voor ethanol een aandeel gaat krijgen van 60% van de productie (nu 50%).

Bijlage 1

Enkele prijsontwikkelingen in de landbouw. Prijzen per maand, 2005-2007

